

ГРУП-РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД ДО СИСТЕМИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ З РЕАБІЛІТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

Михайло Іванович Найдьонов

Найдьонов М. І. Груп-рефлексивний підхід до системи надання психологічних послуг з реабілітації в контексті війни / М. І. Найдьонов // Психологічні науки: проблеми і здобутки. — 2018. — Вип. 2. — С. 148-173. — Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0146.pdf.

Анотація. У статті проведено аналіз стану надання психологічних послуг в Україні в контексті розгляду особистісних траєкторій проходження системи війни.

Характеризується кардинальна відмінність картини реальності людини у контексті війни для попередніх (фронт і тил) і сучасних поколінь (війна і мир). Пропонується тривимірна теоретична модель системи надання психологічних послуг як взаємодії реальності суб'єктивних світів споживача і надавача психологічних послуг.

Запропоновано нову трактовку соціально-психологічного механізму посттравматичного стресового розладу внаслідок втрати особистістю ресурсності групових суб'єктів при вході і виході із системи війни. Трансформації групового та індивідуального суб'єкта, спеціалізовані для інтенсивних енергетичних витрат, без відповідного навантаження у мирному житті – руйнують людину. Уводиться поняття професійного творчого вчинку психолога у квантовій невизначеності взаємодії з внутрішнім світом споживача при використанні технологій. Охарактеризовано системні проблеми надавання психологічних послуг, пов'язані із міжвідомчими мотиваційними і комунікаційними розривами, що утруднюють інтеграційні процеси. Уводиться поняття апритур системи, яке позначає певні частини межі, границі підсистем, що дають змогу відкрити цю ізольовану підсистему і поєднати її з іншими підсистемами через метасистему. Головне в груп- рефлексивному підході до перебудови системи надання послуг з реабілітації після участі в бойових діях – інвентаризація та накопичення учасниками індивідуальних та колективних умінь та наявний доступ до спостережень за групою, яка реагує на різноманітні навантаження і конституює смислово важливість дій особистості і групи. Формулюється перспектива побудови метасистеми реабілітації як двостороннього процесу трансформації індивідуальної і групової суб'єктності споживачів і надавачів психологічних послуг.

Ключові слова: суб'єктивність, суб'єктність, реабілітація, апритури системи, система війни, траєкторія проходження війни, груповий суб'єкт, групова рефлексія.

ГРУП-РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД ДО СИСТЕМИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ З РЕАБІЛІТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

Найдьонов М. І. Груп-рефлексивний підхід до системи надання психологічних послуг з реабілітації в контексті війни

У статті проведено аналіз стану надання психологічних послуг в Україні в контексті розгляду особистісних траєкторій проходження системи війни. Характеризується кардинальна відмінність картини реальності людини у контексті війни для попередніх (фронт і тил) і сучасних поколінь (війна і мир). Пропонується тривимірна теоретична модель системи надання психологічних послуг як взаємодії реальності суб'єктивних світів споживача і надавача психологічних послуг. Запропоновано нову трактовку соціально-психологічного механізму посттравматичного стресового розладу внаслідок втрати особистістю ресурсності групових суб'єктів при вході і виході із системи війни. Трансформації групового та індивідуального суб'єкта, спеціалізовані для інтенсивних енергетичних витрат, без відповідного навантаження у мирному житті – руйнують людину. Уводиться поняття професійного творчого вчинку психолога у квантовій невизначеності взаємодії з внутрішнім світом споживача при використанні технологій. Охарактеризовано системні проблеми надавання психологічних послуг, пов'язані із міжвідомчими мотиваційними і комунікаційними розривами, що утруднюють інтеграційні процеси. Уводиться поняття апритур системи, яке позначає певні частини межі, границі підсистем, що дають змогу відкрити цю ізольовану підсистему і поєднати її з іншими підсистемами через метасистему. Головне в груп-

рефлексивному підході до перебудови системи надання послуг з реабілітації після участі в бойових діях – інвентаризація та накопичення учасниками індивідуальних та колективних умінь та наявний доступ до спостережень за групою, яка реагує на різноманітні навантаження і конститує смислово важливість дій особистості і групи. Формулюється перспектива побудови метасистеми реабілітації як двостороннього процесу трансформації індивідуальної і групової суб'єктності споживачів і надавачів психологічних послуг.

Ключові слова: суб'єктивність, суб'єктність, реабілітація, апритури системи, система війни, траєкторія проходження війни, груповий суб'єкт, групова рефлексія.

Найденов Н. И. Групп-рефлексивный подход к системе предоставления психологических услуг по реабилитации в контексте войны

В статье проведен анализ системы предоставления психологических услуг в Украине в контексте рассмотрения личностных траекторий прохождения системы войны. Характеризуется кардинальное отличие картины реальности человека в контексте войны для предыдущих (фронт и тыл) и современных поколений (война и мир). Предлагается трехмерная теоретическая модель системы предоставления психологических услуг как взаимодействия реальности субъективных миров потребителя и субъекта предоставления психологических услуг. Предложена новая трактовка социально-психологического механизма посттравматического стрессового расстройства вследствие потери личностью ресурсности групповых субъектов при входе и выходе из системы войны. Трансформации группового и индивидуального субъекта, специализированные для интенсивных энергетических затрат, без соответствующей нагрузки в мирной жизни - разрушают человека. Вводится понятие профессионального творческого поступка психолога в квантовой

неопределенности взаимодействия с внутренним миром потребителя при использовании технологий. Охарактеризованы системные проблемы предоставления психологических услуг, связанные с межведомственными мотивационными и коммуникационными разрывами, затрудняющими интеграционные процессы. Вводится понятие апритур системы, которое обозначает определенные части границы между подсистемами, позволяющие открыть эту изолированную подсистему и соединить ее с другими подсистемами через метасистему. Главное в групп-рефлексивном подходе к перестройке системы предоставления услуг по реабилитации после участия в боевых действиях - инвентаризация и накопление участниками индивидуальных и коллективных умений путем доступа к наблюдениям за группами, которые реагируют на различные нагрузки и конституируют смысловую важность действий личности и группы. Формулируется перспектива построения метасистемы реабилитации как двустороннего процесса трансформации индивидуальной и групповой субъектности потребителей и поставщиков психологических услуг.

Ключевые слова: субъективность, субъектность, реабилитация, апритуры системы, система войны, траектория прохождения войны, групповой субъект, групповая рефлексия.

Naydonov M.I. Group reflexive approach to the system of providing psychological services for rehabilitation in the context of the war

It's analyzed the state of providing psychological services in Ukraine in the context of consideration of personal trajectories of passing the system of war. The fundamental difference in the picture of the reality of man in the context of the war is characterized for the previous (front and rear) and modern generations (war and peace). The theoretical three-dimensional model of the system of providing psychological

services as interaction of the reality of the subjective worlds of the consumer and the provider of psychological services is proposed. A new interpretation of the socio-psychological mechanism of post-traumatic stress disorder is proposed as a result of the personal losing of the resourcefulness of group entities at the entrance and exit of the system of war. Transformations of a group and an individual subject, which are specialized for intensive energy costs, without an appropriate burden in a peaceful life can destroy a person. The concept of professional creative deed of a psychologist in the quantum uncertainty of interaction with the internal world of the consumer with the use of technologies is introduced. The new concept “apription” of the system is introduced, which denotes certain parts of the boundaries of subsystems, which enable to open this isolated subsystem and combine it with other subsystems through the metasystem. The main sense of the group-reflexive approach to rebuilding the system of providing rehabilitation services after participating in war is the inventory and accumulation of participants individual and collective skills and available access to observation of a group that responds to various tenses and constitutes meaningful significance of personal and group actions. The systemic problems of provision of psychological services, connected with interagency motivational and communication gaps that impede integration processes are characterized. The prospect of building a meta-system of rehabilitation as a two-way process of transformation of individual and group subjectivity is formulated.

Key words: subjectivity, subjectness (agency), rehabilitation, systemic apriptions, system of war, personal trajectory of war, group subject, group reflexivity.

Постановка проблеми. Травма, як руйнування структури і функцій на психологічному рівні, є ризиком припинення існування чи розвитку – і для людини, і для оточення, і для суспільства. Як потенція трансформації, травма також має парадоксальну функцію – є ресурсом (і для персон, і для груп) не тільки для компенсації втрат, а й для отримання резонансу в розвитку.

Війна, незалежно від кваліфікації її як гібридної, підвищує ризики деструкції, але не позбавляє можливості резонансу розвитку. Терези схиляться в бік одного зі сценаріїв при розв'язанні проблеми вартості відтворення парадоксальності травми. Кожен з рівнів травмованості (людей, верств, суспільства) має вираз не тільки на рівні через себе (автентичний характер), а й через накопичення у взаємодії різних рівнів.

Головна проблема, на розв'язання якої спрямовано зусилля в цій роботі, – як зменшити страждання і ризики для окремих людей, та як уникнути ризиків поширення травматизованості в суспільстві, яке ще недостатньо меморіалізувало і звільнилося від минулих історичних травм (голодомор, світові війни, терор тоталітаризму), а вже стикнулося з новими травмивними ситуаціями гібридної війни. Як збільшити готовність фахової психологічної спільноти бути адекватною цим складним викликам, зокрема зменшити ризик невідповідності суб'єктивного світу психолога новим реаліям? Як знайти підхід до стандартизації суб'єктивної складової професійної психологічної діяльності, яка стає дедалі все більш значущою і може або додавати ресурс, або поставати бар'єром для розвитку системи психологічних послуг у країні?

Мета статті – розглянути суб'єктність людини в контексті війни і, з цієї перспективи, охарактеризувати груп-рефлексивний підхід до перебудови системи надання послуг з реабілітації після участі в бойових діях.

Викладення основного матеріалу Модель розвитку системи надання послуг з психологічної реабілітації конструюється на перетині трьох змістових ліній: людина в контексті війни і миру (суб'єктивність споживача), суб'єктивний світ психолога у співвіднесенні послуги та допомоги, зони самоорганізації суб'єктності (підвищення рівня агентності) споживачів та надавачів послуги в єдиній системі взаємодії.

Суб'єктивний світ споживача психологічної послуги Наблизитися до суб'єктивності споживача послуги реабілітації пропонуємо через прийом аналізу суб'єктивного світу медійного героя (певного персонажу, представленого в медіапросторі). Тоді персональна доля героя постає не як перелік психологічної реальності з обмеженням «конфіденційно», а як узагальнений образ, присутній у громадській думці, і тоді, відповідно, наші міркування жодним чином не будуть стосуватися жодної конкретної людини, а реакцій на медіаповідомлення.

Згадаймо інформацію про всесвітньо відомого оперного співака (Василя Сліпака), що загинув в АТО. Якщо слухати інтерв'ю з ним, то з'являється відчуття, що проблема не тільки в тому, що *людина* так сильно відчуває відповідальність, що не може вчинити інакше, ніж взяти до рук зброю. Зароджується відчуття, що логіка його дій – зміна ролі волонтера на роль бійця – була пов'язана ще й з особистісною, віковою, професійною кризою.

Зауважимо, що йдеться не про пересічне, а професійне сприймання аудіовізуального контенту із застосуванням принципу відновлених основ реконструкцій [4; 6]. Тоді образ реальності, що відповідає певному рівню повноти, яка продукується персонажем і як фігура, і як фон (контекст), для дослідника буде функціонувати одночасно і як висловлений, і як реконструйований образ. Тобто, ознаки невисловленого персонажем надають доступ до його суб'єктних основ, і вже з ними професійному спостерігачеві

необхідно утримувати в свідомості розширену реконструйованою суб'єктивністю реальність.

Неодноразове занурення в основи медійного персонажу не виявляє наявності в нього якихось проблем, професійних криз на кшталт "непідписаний контракт" чи "недостатня кількість контрактів", натомість, підтверджує наявність кризи іншого характеру – на фоні загроз рідній землі власне життя могло бути лише продовженням минулого, просто "тупою роботою", бо не було чогось нового, творчого, яскравого, що могло б стати в житті актора наступним етапом розвитку. А не було не тому, що "не пропонують", а тому що митець відчував втрату власної суб'єктивності у своєму повсякденному середовищі. Думається, що це внутрішній конфлікт: позиція "волонтер в перерві між контрактами" викликає ініціацію енергетичного стану плюс іррадіацію екзистенційної кризи (яка в звичайних життєвих обставинах могла б минути навіть не дуже поміченою). У результаті – зневага до смерті і відповідні вчинки.

Інший приклад також з медійного контексту. Бійці – власники бізнесу – звертаються з фронту: "рахунок розблокуйте – хай мені ячмінь куплять, бо сіяти пора". Вони воюють, але перебувають і у своїй справі також, не "вивантажуючись" повністю з попередньої реальності. Проте є й такі, що війну знаходять як свою справу – не хочуть повертатися звідти до рутини. На війні життя набуває іншого темпу, з'являється відчуття, що в старих умовах йому (бійцю) немає місця. Люди входять у війну – і виходять з неї, поглинаючи нову реальність своєю суб'єктивністю або травмуючись нею.

Логіка особистісної траєкторії війни — не в довоєнній справі, з якої вивантажився або ні, а у взаємодії реальностей, які охоплює суб'єкт своїм життям. Іншими словами — у "кількості суб'єктивності" на вході і виході з системи війни.

Отже при певній центрації на суб'єктності спільноти можна говорити про тенденцію в динаміці системи – відчуття нужди [11; 12]. У новому теоретичному концепті типології особистості типи можуть виокремлюватися на основі того, як саме людина входить в екстремальну ситуацію "піке війни". Різні типи – це певні траєкторії або стилі входу-виходу в нову систему – стан суспільної свідомості і реальності війни (війна розглядається як система). І бійці, і психологи, які прагнуть надати допомогу, будуть паритетними в тому, що матимуть свою особистісну *траєкторію проходження війни* як особливої реальності – окремої системи. Індивідуальний внесок суб'єктності в цю траєкторію задається загальною тезою — якщо немає рефлексії і критичності, то із нової системи «не виноситься» новий досвід як новий ресурс особистості.

Теоретизування щодо понять особистості і суб'єктності поза контекстом війни спрямовані на повернення (впровадження) поняття суб'єктності в теорію особистості як нового інструменту обробки сучасної реальності винесено, на жаль, за межі статті, оскільки це потребує більшого обсягу. Зазначимо лише висновок із такого теоретичного аналізу: поняття суб'єктності збагачує поняття особистості, додає нове наповнення розумінню змісту особистості як онтологічного вияву.

Найвагомішою функцією особистості як форми існування психіки є творення суб'єктивно самоцінного і відносно сталого смислу буття, який протистоїть фактичному існуванню трансформаційності суб'єкта, і у свою чергу виступає новим інтеграційним рівнем відтворюваності психіки. Уникнення при викладені сутності групової суб'єктності від традиційних пояснень про захист тощо [1; 2] обумовлено необхідністю пред'явлення нами неконфронтаційного бачення цієї сутності. Неконфронтаційність групової суб'єктності потребує підтвердження через розгляд явища "людина у контексті війни".

Особистість стає наснаженою групою, коли її взаємодії з групою чи дії в присутності групи стають вагомими. Вимір цієї ваги перебуває у діапазоні від привернутої уваги до цінуючого або знецінювального ставлення. Тобто, особистість осуб'єктнюється, коли у неї з'являється здатність до вчинку (за В. О. Татенком) [13].].

Перед тим, як розглядати вчинок участі у війні, акцентуємо увагу на дуже важливій обставині. Наразі наша реальність війни постає не як тотальна підпорядкованість суспільства, держави, інституцій та людей війні, а як співіснування "війни" і "миру". Тобто, справ і людей війни, справ і людей миру, а не "фронту" і "тилу" подібно картині уявлень попередніх поколінь. Причому шар справ і людей миру містить в собі і причетних, і самоізолюваних від війни.

Картина реальності людини у контексті війни для попередніх поколінь була кардинально відмінною саме за конституюванням необхідності участі у війні *всіх членів суспільства* з диференціацією на бойові та не бойові дії. Не причетні за певний час набували статусу "чужих". При такому тотальному залученні усіх до участі у війні необхідні як регламентації, так і санкції для досягнення одноманітності у реалізації декларованої "свободи вибору".

У аспекті функціонування цінностей, варіант тотальності перенапружує суб'єктність суспільства через відповідальність за звуження персональної свободи вибору. Індивідуальні суб'єкти мають переваги від відсутності ризиків знецінювання їх вчинків участі від паритетних суб'єктів і ризику загроз звуження свободи вибору, які часто тотожні праву суспільства на позбавлення ресурсів виживання конкретних людей і груп.

Наслідком функціонування регламентацій свободи вибору є звуження і суспільного дискурсу, і міжперсональних трансакцій.

Реакції організму і людини на травмівну ситуацію за варіантом тотальності і локальності лежить і в біологічній, і

психологічній, і в соціальній частинах, але в одній площині: спроможності залучати резерви, утилізувати не використані ресурси, знімати напруження, призване на подолання руйнацій.

Пошук специфіки психологічної травми для сценарію тотальності участі викликані не тільки тим, що концепт посттравматичного стресового розладу (ПТСР) є науковим осмисленням періоду участі в локальних війнах, і в наслідок цього, висуненням припущень про відсутність цього явища, як розвинутого, в період всесвітніх воєн.

Відповідь швидше не у відсутності явища, а у специфіці тотальної участі. Індивіди, та групи в умовах обмежень вибору попадають особливу зону існування, яка, з одного боку, через тиск активує ресурсну складову протистояння травмі і, відповідно, "очікувані жнива" - очікуваного перебування у хронічному напруженні не відбувається. А з іншого боку, суб'єкти, які не витримували тиску, "ішли зі сцени" суспільної свідомості без можливості формулювання запиту на допомогу.

У аспекті взаємодії та синергії, варіант тотальності має колосальний ризик акумуляції кількості учасників війни до меж всього людства. Саме тому глобальною стратегією лідерів держав світу є розрив взаємодій, які породжують самотуття смислу війни.

Така стратегія частково працює на обмеження права на справедливий захист території, способу життя, цінностей, але навряд чи більше тих обмежень, які виникають унаслідок ігнорування політики, яка передує військовим діям. Тим, хто потрапляє в наслідки цієї стратегії, приходиться різне на думку: тут співіснують "зрада власних лідерів" і "підступність сильних партнерів".

Зниження самооцінки внаслідок факту існування війни через слабку готовність до неї є окремою складовою травматизації людей і суспільства, що на різних етапах протидії має різне навантаження. На етапі мобілізації через явність загрози для нас більш актуальним є ризик не

подоланої травми як бійцями, так і цивільними, які перебували у травматичних ситуаціях. При цьому наведені нами бачення участі у контексті війни можуть бути дуже важливими складовими картини світу як необхідні для протистояння стереотипам, що виснажують можливості відтворення суб'єктності.

Для завершення характеристики складової "людина в контексті війни" зосередимося на аналізі ризику ПТСР, оскільки хронічний стрес більш доступний для розгляду на загальних засадах перевитрат та відтворення. У процесі цього здійснюємо перехід до другої складової теоретичної моделі, побудованої на груп-рефлексивному підході до системи надання послуг з реабілітації – суб'єктивного світу надавачів послуги.

Суб'єктивний світ надавачів психологічної послуги
Без зазіхань на право оцінювати щиру працю волонтерів у справі допомоги постраждалим, варто зауважити, що статус доказово дієвих методів з подолання посттравматичного розладу мають когнітивно-поведінкові і очнорухові (EDMR) психотерапевтичні методи. Всі інші на підтверджену доказовість не претендують, але широко використовуються як у нас, так і повсюдно. З цього випливає, по-перше, локалізація проблеми як на рівні морфології, так і на рівні інтеракцій, по-друге, констатація функціонування "сліпого поля" проб і помилок, яке загрожує ризиком зневіри в ефективність фахової психологічної послуги.

Коли суб'єктивний світ психолога злитий із матеріальною зовнішньою реальністю, не виокремлюється як спеціальний предмет аналізу, багато аспектів проблеми поширення травматизації взагалі стають не розв'язними, оскільки редукуються. Виокремлення суб'єктивного світу як окремого предмету аналізу, визнання за ним статусу реальності, відразу дає можливість оперувати поняттями, які раніше відображали реальність, новим і більш продуктивним для розв'язання проблеми способом.

Гіпотези або міфологеми, що проблема ПТСР знаходиться в лімбічній системі (а загалом – в мозку), яка використовується для психоедукації у більшості підходів, при науковому розгляді є надмірним спрощенням реальності.

Попри продуктивність міфу, як інструменту сприяння розототожненню станів і образу я постраждалого, такому біологічному підходу потрібно протиставити соціально-психологічне бачення.

Проблема ПТСР з огляду груп-рефлексивного підходу полягає в руйнуванні сталого трансформаційного механізму зміни суб'єктності, ослабленні суб'єктної здатності утворити нову суб'єктну трансформацію. До того ж, соціальні новоутворення способів саморегуляції групового суб'єкта в стресових умовах (наприклад, військове братство) часто потім конфронтують з темпом життя і можливістю його відтворення в більш повільних, буденних способах. Тому проблема ПТСР – це не тільки проблема перенавантаження стресом, пов'язаного з тим, що "продовжує працювати збуджена мигдалина", а й в тому, що груповий суб'єкт, який давав ресурс особистості, зруйнувався, а новий не може утворитися, тому що змінилися енергетично-темпові засади.

Тим паче, коли в довоєнному досвіді у людей відсутнє перебування в збагаченому середовищі, самопізнання в складі різних групових суб'єктів, то виникає певна депривація певних станів, а відповідно і стагнація смислової сфери, особливо через образ кількості не причетних до війни людей і верств. Звідси витікає ізолювання та пов'язані з ним нересурсні стани – знесилення, зниження мотивації, незібраність, тривожність, ображеність, вибуховість, дереалізація тощо.

Трансформації групового та індивідуального суб'єкта спеціалізовані для інтенсивних енергетичних витрат без відповідного навантаження у мирному житті руйнують

людей так, як і стрес руйнує тіло без соматичного відреагування.

Запропоноване розуміння схеми ПТСР принципово змінює роль психолога, сім'ї, спільноти побратимів, які утворюють конур інтрасуб'єктності з бійцем і дають можливість відновити в технологічно оснащених умовах ресурси трансформаційності суб'єктності.

Під відновленням у "технологічно оснащених умовах" розуміється низка процедур у спосіб реалізації яких надавалася послуга напряму груп-рефлексії для споживачів призначених подолати виклики поза травматизацією [11; 12]. Зафіксуємо головні з них. Рольовий статус "психолога" не обов'язковий і тому часто сприяє ефективній не прямій інтервенції. Натомість обов'язковий статус групового виконавця корпоративного замовлення. Темою групової дискусії виступає предмет притаманної зайнятості групи осіб у розрізі аналізу ефективності індивіда і групи в певний період чи тактичного або стратегічного планування. Організація такої дискусії знаходиться у зоні повноважень керівника підрозділу будь-якого рівня. Вольовий, а не запитуваний спосіб включення учасників у дискусію супроводжується підписанням "передуючої угоди". Остання забезпечує учасників етичним захистом та конвенцією про правила участі для тренерів та учасників. Технологія не має на меті обов'язкового забезпечення для учасників статусу клієнта (споживача психологічної послуги) у якості прямого чи побічного продукту, натомість має можливість модерування переводу потенційної потреби в актуальну.

Отже головне в технології: інвентаризація та накопичення учасниками індивідуальних та колективних умінь та наявний доступ до спостережень за групою, яка реагує на різноманітні навантаження. Додаткове в технології: диференціація групи відносно лідерства та самоорганізації та колективоутворення. Виконавці автономні і одночасно синхронізовані в ухвалені рішення про впливи у "кадрі" події [8; 9] та захищені від

травматизації процедурами вхідної і вихідної рефлексії [7; 10] за кадром.

Найбільш ймовірні зони застосування: перебування в карантині чи самоорганізаційні заходи "військового" братства.

Єдність психології і технології в груп-рефлексивному підході може виступати моделлю психологічної послуги, особливо для випадків її замовлення третіми особами [3]. Особливістю наукового підходу є те, що його впровадження відбуваються за регламентацій оператора послуги.

Контекст впровадження такої моделі задається дискусією про психологічну допомогу та/або послугу, яка загострилася внаслідок різкої (через воєнні дії) зміни ситуації з грантами та тендерами на послуги, що почали вимагати здійснення функцій зовнішнього управління та звітності надавачам коштів.

Тобто, модель координації, розроблена для одного оператора послуги, навіть системного, не може бути прямо розповсюджена для впровадження в цілому професійному середовищі, апріорі вона може бути тільки орієнтиром для спільного пошуку способу дії професійної спільноти.

У якості образу пропозиції такого способу дії розглянемо суб'єкта психологічної послуги і взаємовідносини між особистістю психолога і його функціональними професійними складовими.

Місце суб'єктивного світу психолога в наданні психологічних послуг можна розкрити через розведення понять *пред'явленість* і *представленість* на рефлексивному табло методики або технології, які застосовуються.

Представленість описує суб'єктивний образ професійного інструментарію в картині світу психолога. Пред'явленість – це репрезентація психолога, як суб'єкта, іншим суб'єктам (колегам з використання цього інструментарію), та суб'єктам, яким психолог прагне надавати послугу, втому числі і своєї інструментальною частиною особистості.

Для психолога пред'явленність є професійним обов'язком, для споживача послуги — ні. Важливо те, кому демонструється табло з висвітленим на ньому інструментарієм. Пред'явленість суб'єктивного — це повідомлення в чітких та/або розмитих формах.

У випадку наявності розмитих форм у одного колеги, інші вимушені вдатися до реконструкції представлення соціальної ситуації цього колеги.

Позитивістський стандарт викладення змісту думок вихолощує з "тексту повідомлення" суб'єктивність суб'єкта. Ми оформимо стурбованість стану носіїв стандартів, для цього перейдемо від позитивістського розгляду власне суб'єктивної справи, який допускає опис суб'єктивного, як нескінченно малого і незначущого, до розуміння суб'єктивного як існуючого об'єктивно феномену реальності, який повинен утримуватися процедурами.

У контексті особливої функції психолога «керувати окремими суб'єктивними процесами підопічного, за його замовленням», психолог має підвести себе до реальності споживача так, щоб потім отримати можливість її модерувати. Виходячи зі створеного спільного контуру реальності відтворювані процедури надають рефлексії психолога статус групової рефлексії споживача.

Часто коли позначають суб'єкта-психолога, не виокремлюють особливий стан його суб'єктності. Це нерозуміння реальності психолога в стадії здійснення своєї функції, стану "в кадрі", коли психолог управляє (прямо чи не прямо, свідомо чи не свідомо, за допомогою певних технологій чи всією особистісною силою) суб'єктивними процесами інших людей. Це буває такий стан надмірного стресу, коли психолог «іде як по мінному полю», або «летить як серфінгіст на вершечку хвилі», не розуміючи, наскільки те, що він робить, підходить іншому суб'єкту. І навіть, коли в результаті фахової підготовки і засвоєних парадигм, психологу здається, що він розуміє, завжди лишається як факт можливість нової інтерпретації

реальності, а значить, нового розуміння і визнання попереднього стану як нерозуміння. Тобто, це такий *стан квантової невизначеності*, коли те, що відбувається, може бути одночасно цим і іншим, одночасно є і собою, і своєю протилежністю, а довизначиться тільки пізніше, принаймні не в момент дії психолога.

Жодна технологія насправді не може зняти цей *стан творчого вчинку* психолога при зустрічі з суб'єктивною реальністю іншого (див. визначення вчинку за В.О.Татенком [13]). Оснастити інструментом – може, а змінити суть вчинку в невизначеності з іншим суб'єктом до отримання зворотного зв'язку – ні. Тому за великим рахунком психологічної технології немає, якщо немає особистісної відтворюваності суб'єкта, який застосовує технологію. Психолог повинен підвести себе до керування процесом взаємодії суб'єктів. Інакше суб'єкт, якому надається психологічна послуга, втрачає паритетність [5], перетворюється на об'єкта.

Технології мають використовуватися в залежності від виявлення типу особистості як певної *траєкторії* (стилю) входу-виходу в систему війни. У залежності від наближеності до притаманних сімейних, професійних, політичних криз, які «живуть у людях» у вигляді радикалів минулих групових суб'єктів (і способів розв'язання нормативних криз), визначається рефлексивний потенціал воєнної траєкторії особистості. Від доступності рефлексії в їхньому досвіді, від доступності і опрацьованості тіла (або такої їх буденності, де цей досвід був не потрібен), буде відштовхуватися визначення тієї чи іншої воєнної траєкторії особистості. Допоки цей процес утворення траєкторій є стихійним, а участь психологів – не системною, надання психологічних послуг залишатиметься лише реабілітацією, спрямованою на лікування патологій (наслідків). А врешті, хотілось би міркувати про побудову системи психологічних послуг, спрямовану на підтримання суб'єктності особистості, яка проходить крізь війну з

перевагами людини, здатної на вчинок, який розвиває і її, і оточення.

Застосований нами прийом медійного персонажу мав системне призначення: і *зауважити* складність реальності, яку треба опрацьовувати стандартизованою суб'єктивністю психолога, що утверджує його суб'єктність в персональному і інституціональному смислі, і наблизити світ учасника травмівних ситуацій. Таке наближення могло би завершитися типологією чи концептом, але для нас є більш важливим наголошення на розпізнанні професійних *стереотипів очікування запиту* на послугу від учасника травмівних ситуацій, коли більш доцільно організувати *систему запитів від третіх осіб* (найближчого оточення, родини, командирів, самоорганізованої спільноти).

Система взаємодії споживача і надавача психологічної послуги Досягнення західних професійних асоціацій щодо розвитку професійної влади (яка їм делегується державою) робить стурбованість суб'єктивним світом психолога не такою критичною, адже існують спеціальні процедури диференційованої змістової, а не формальної верифікації готовності до надання психологічних послуг. У наших умовах, коли в тендерних вимогах до учасників конкурсу вимагається хоча би кваліфікаційний рівень бакалавра, - така стурбованість доречна. Тому поглянемо на трудність подолання існуючих стереотипів у професійному середовищі системно. Йдеться і про боротьбу за мінливий знак у співіснуванні понять послуга і допомога, і про місце замовника і замовлення в організації послуги з психологічної реабілітації.

Важко навіть порахувати кількість інституцій, які надають психологічні послуги з реабілітації постраждалих, але відчуття відсутності ефективної державної системи надання таких послуг не покидає ні психологів, ні волонтерів, ні бійців, ні ветеранів (і цей перелік можна легко продовжити).

Бюрократично побудована комунікація у відомствах не дає можливості налагодити ефективну взаємодію інституцій без вибудовування Національного центру з психологічної реабілітації як структури, головною функцією якої має стати розбудова ефективної системи міжвідомчої взаємодії, швидкого інформаційного забезпечення, інтеграції зусиль усіх зацікавлених суб'єктів. Для гнучкості і пришвидшення взаємодії в лінійно-бюрократичній системі цей центр мав би отримати дуже високий рівень підпорядкування. На превеликий жаль, створення такого центру викликає спротив, адже криза довіри в суспільстві з великим рівнем корупції щодо нової структури актуалізує очікування, що це буде новий бюрократичний бар'єр для здійснення власних функцій або спосіб перенаправлення і "прихватизації" фінансових потоків у чийсь приватних інтересах. Попри створення моделі функціонування такого центру ще на початку 2014 р. і подання відповідних пропозицій, у країні за ці роки система реабілітації будується стихійним чином з неефективною міжвідомчою взаємодією, яка не здатна адекватно інтегрувати наявний фаховий потенціал і стратегічно готувати до нових викликів.

Сьогодні досі ситуація така, що психологічна допомога надається у кількох закритих відомчих підсистемах), які не поєднані в спільну ефективну систему. *Апритурами системи* ми пропонуємо назвати певні частини межі, границі явища, що дають змогу відкрити ізольовану підсистему і поєднати її з іншими підсистемами через метасистему. Аналог апритури – відкриття певних плодів (фруктів), які загалом дуже захищені, але за лініями апритури відкриваються достатньо легко. На нашу думку введення поняття апритури в системне розуміння реальності може стати дуже корисною евристикою для пришвидшення інтеграційних процесів.

Нині відомчі підсистеми зацікавлені у відсутності нових бюрократичних бар'єрів для своєї діяльності і у

недопущенні перерозподілу фінансування (яке сприймається лише як зменшення бюджету функціонування існуючих структур). Обидва ці мотиви не сприяють подальшій розбудові цілісної інтегрованої системи, зокрема через створення єдиного національного центру. Проте функціонування системи у формі *анклавів* не може забезпечити достатньо гнучку систему надання послуг у швидко змінюваних ситуаціях. Створення однієї інституції (міністерства ветеранів, наприклад) також не є повністю достатнім для розв'язання проблеми, але інституція такого рівня може розпочати системні перетворення. Потрібно насамперед поставити задачу пошуку апритур підсистем – тих форм взаємодії (комунікації) і мотивації різних суб'єктів, які сприяли б відкриттю і взаємопроникненню підсистем.

Крім того, розбудова системи якісного надання психологічних послуг потребує методологічного аналізу, запровадження оцінки доказовості певних технологій, які пропонується використовувати (а відповідно, збору і обробки необхідної інформації) і організації комунікації для здійснення цих функцій без витоку конфіденційної інформації і нанесення шкоди клієнтам послуг. Стратегічного аналізу технологій, методик, технік, які пропонуються різними міжнародними організаціями у якості гуманітарної допомоги, фактично не проводиться, що робить систему надання послуг досить дифузною і не захищеною. Мають бути враховані ключові особливості травми війни в соціальних умовах, які притаманні саме Україні, на відміну від досвіду реабілітації військових-миротворців у локальних конфліктах, конфліктах бувшої Югославії, палестино-ізраїльському конфлікті тощо. Це важливо для розуміння суб'єктності як особливої якості індивіда і траєкторій трансформаційності суб'єктності у перетвореннях реальності війни.

Оцінка різних задумів і сценаріїв надання психологічних послуг має враховувати стани суб'єктів і їхні

переходи з однієї відомчої підсистеми в іншу. Так, у системі підготовки до бойових дій у військовій системі (збройні сили, нацгвардія, інші силові структури) мають здійснюватися певні технологічні «закладки», які активізуватимуться у системі карантину, на межі виходу з військової до цивільної системи соціального захисту і надання послуг з реабілітації. Фактичні розриви між підсистемами в суспільстві мають бути перетворені на лінії апритури. Так, зокрема, один із ключових чинників інтеграції (реінтеграції) в суспільство після травми війни (в тому числі не тільки для ветеранів, але й для вимушено переміщених осіб) є адекватне працевлаштування, часто пов'язане зі зміною фаху, соціальної кар'єри, новими особистісними смислами і цінностями, які з'явилися в ході переживання травми. Це потребує зміни функціонування служби зайнятості. Окремо варто згадати проблему реабілітації сім'ї ветерана, підтримку дружин, роботу з дітьми для профілактики трансгенераційної передачі травми, що потребує змін у громаді в цілому. Процес інтеграції двосторонній. Відбувається не тільки реабілітація бійця до громади, з якої він був вирваний війною, відбувається реадптація громади до оновлених суб'єктів з новим воєнним досвідом. Завдання системи психологічних послуг полягає в тому, щоб створити умови для посттравматичного зростання і громад як групових суб'єктів також.

На сьогодні однією зі стихійних форм самодопомоги є самоорганізація ветеранських спільнот (груп, мереж), які забезпечують взаємну підтримку, допомагають маршрутизувати проблему в соціальних інституціях тощо. Проте такі спільноти можуть ставати спільнотами пам'яті травми, бути достатньо закритими і непроникними для тих, хто "не був на війні" (в свій час цей ефект спостерігався для спільнот мешканців майдану, рідних жертв Сквири́вської трагедії та ін.). В умовах загостреного переживання відчуття справедливості людям потрібні ідеї, які

протистоять руйнації картини світу внаслідок пережитої участі у війні. Зупинка тенденції самоорганізації може бути розглянута і як позитивний механізм забезпечення співіснування верств війни і миру, як оптимум відновлення здоров'я суспільства. Усі суб'єкти включені в боротьбу з часом - і для подолання дефіциту часу, і як відкритість до оцінювання, що дає можливість міряти себе і інших творчим вчинком.

Висновки. Представлено теоретичну модель побудови системи надання психологічних послуг з реабілітації в контексті підсистеми війни. Груп-рефлексивний підхід до побудови системи психологічних послуг дав можливість представити цю систему через взаємодію реальності суб'єктивних світів споживача і надавача психологічних послуг.

Війна розглядається як система, в якій особистість має свою траєкторію входу-виходу і проходження. На основі цього концепту пропонується новий погляд на соціально-психологічну природу посттравматичних стресових розладів. Коли в довоєнному досвіді у людей відсутнє перебування в збагаченому середовищі і практика самопізнання в складі різних групових суб'єктів, то виникає депривація певних станів, а відповідно і стагнація смислової сфери людини, яка проходить систему війни за своєю траєкторією. Проблема ПТСР в тому, що груповий суб'єкт, який давав ресурс особистості, зруйнувався, а новий не може утворитися через зміну енергетично-темпових засад.

Місце суб'єктивного світу психолога в наданні психологічних послуг розкривається через поняття пред'явленість і представленість на рефлексивному табло методики або технології, які застосовуються. Пропонується поняття творчого професійного вчинку психолога – управління внутрішнім світом іншого суб'єкта в ситуації принципової (квантової) невизначеності.

Побудова системи психологічних послуг має бути спрямована на підтримання суб'єктності особистості, яка проходить крізь війну з перевагами людини, здатної на вчинок, який розвиває і її, і оточення. Пропонується нове поняття апритури (певні частини межі, границі явища, що дають змогу відкрити ізольовану підсистему і поєднати її з іншими підсистемами через метасистему) для визначення і подолання розривів цілісного надання послуг у анклавих різних галузевих підсистем.

Складовими побудови цілісної інтегрованої системи надання психологічних послуг мають стати також оцінка задумів і сценаріїв (протоколів) надання послуг, перевірка доказовості методів з урахуванням специфіки системи війни в Україні. Реабілітація бійця має розглядатися як двосторонній процес трансформації суб'єктності, який включає і адаптацію громади до оновлених війною людей, тобто трансформацію і групового суб'єкта.

Єдність психології і технології в груп-рефлексивному підході може виступати моделлю психологічної послуги, особливо для випадків її замовлення третіми особами.

Література

1. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта. – М.: Институт психологии РАН, 1994. – 109 с.
2. Лепський В. Е. Рефлексивно-активные среды инновационного развития / В. Е. Лепський – М. : Когито-Центр, 2010. – 255 с.
3. Найдьонов М. І. Коаліційна модель суб'єкта соціалізації / М. І. Найдьонов // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2006. – Т. 2, вип. 41: Серія: Психологічні науки. – С. 25–32. – Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0078.pdf.
4. Найдьонов М. І. Масштаб соціальної ситуації, повнота групового суб'єкта / М. І. Найдьонов // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2011. – Вип.

29 (32). – С. 149–166. – Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0105.pdf.

5. Найдьонов М. І. Паритетність суб'єктності як розв'язання проблеми складнокоординованості. Погляд з позицій теорії групової рефлексії / М. І. Найдьонов // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2005. – № 4. – С. 36–58. – Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0073_1.pdf.

6. Найдьонов М. І. Потенціал та актуалізація суб'єктності з позицій переосмислення її як ресурсу / М. І. Найдьонов // Вісник Одеського національного університету. – 2010. – Т. 15, вип. 11, ч. 2: Психологія. – С. 84–93. – Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/St_0099.pdf.

7. Найдьонов М. І. Проектная мета-технология трансформации организаций как реализация групп-рефлексивной концепции на рынке психологических услуг / М. І. Найдьонов // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2006. – № 5. – С. 137–146. – Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0076.pdf.

8. Найдьонов М. І. Рефлексивні механізми прийняття рішень груповим суб'єктом / М. І. Найдьонов // Психологічні перспективи. – 2005. – Вип. 7. – С. 81–92. – Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0057.pdf.

9. Найдьонов М. І. Формування рефлексивного управління в організаціях : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / Найдьонов Михайло Іванович ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2010. – 434 с. – Режим доступу: <http://iris-psy.org.ua/publ/DDM.pdf>.

10. Найдьонов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / М. І. Найдьонов. – К. : Міленіум, 2008. – 484 с. – Режим доступу: <http://iris-psy.org.ua/publ/fruo.pdf>.

11. Найдьонова Л. А. Співрегуляція медіа: ризики і ресурси соціалізації в сучасних умовах / Л. А. Найдьонова, М. І. Найдьонов // Збірка матеріалів V міжнародної науково-практичної конференції "Соціалізація і

ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства” (SRPCMS) 11–12 листопада 2016 Україна, Київ. – К., 2016. – С. 110–111. – Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/tz_0281.pdf.

12. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д.Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. – 430 с.

13. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: Монография. – К.: Видавничий центр "Просвіта", 1996. – 404 с.

References

1. Brushlynskyu, A.V. (1994) Problemy psykholohyy subjekta. [Problems of psychology of subject (agency)] M.: Institut psykholohyy RAN.
2. Lepskyi, V.Ye. (2010) Refleksyvno-aktyvni seredovyshcha innovatsiinoho rozvytku [Reflective-active environments for innovative development] M. : Kohito-Tsentr.
3. Naydonov, M.I. (2006) Koalitsiina model subiekta sotsializatsii [Coalition model of the subject of socialization] *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. v. 2, issue 41: Seriya: Psykholohichni nauky: 25–32. http://iris-psy.org.ua/publ/st_0078.pdf.
4. Naydonov, M.I. (2011) Masshtab sotsialnoi sytuatsii, povnota hrupovoho subiekta [Scale of social situation and holy of group subject (agency)] *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* issue 29 (32): 149–166. http://iris-psy.org.ua/publ/st_0105.pdf.
5. Naydonov, M.I. (2005) Parytetnist subiektnosti yak rozviazannia problemy skladnokoordy-novanosti. Pohliad z pozytsii teorii hrupovoi refleksii [Parity of subjectivity as a solution to the problem of complex coordination. A View from the Point of the Theory of Group Reflexivity] *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. № 4: 36–58. http://iris-psy.org.ua/publ/st_0073_1.pdf.

6. Naydonov, M.I. (2010) Potentsial ta aktualizatsiia subiektnosti z potsytsii pereosmyslennia yii yak resursu [Potential and actualization of subjectivity from the positives of re-thinking of it as a resource] *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*. v. 15, issue 11, ch. 2: Psykholohiia: 84–93. http://iris-psy.org.ua/publ/St_0099.pdf.
7. Naydonov, M.I. (2006) Proektnaia meta-tekhnohohyia transformatsyy orhanyzatsyi kak realy-zatsyia hrupp-refleksyvnoi kontseptsyy na rynke psykholohycheskykh usluh [Project meta-technology of transformation of organizations as an implementation of reflexive concepts in the market of psychological services] *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*. № 5: 137–146. http://iris-psy.org.ua/publ/st_0076.pdf.
8. Naydonov, M.I. (2005) Refleksyvni mekhanizmy pryiniattia rishen hrupovym subiektom [Reflexive mechanisms of decision making by a group subject] *Psykholohichni perspektyvy*. v. 7: 81–92. http://iris-psy.org.ua/publ/st_0057.pdf.
9. Naydonov, M.I. (2010) Formuvannia refleksyvnoho upravlinnia v orhanizatsiiakh : dys. ... d-ra psykol. nauk : 19.00.05; [Formation of reflexive management in organizations] Kyiv : NAPN Ukrainy, In-t psykho-lohii im. H. S. Kostiuka. <http://iris-psy.org.ua/publ/DDM.pdf>.
10. Naydonov, M.I. (2008) Formuvannia systemy refleksyvnoho upravlinnia v orhanizatsiiakh [Formation of the system of reflexive management in organizations] Kyiv : Milenium. <http://iris-psy.org.ua/publ/fruo.pdf>.
11. Naydonova, L.A. (2016) Spivrehuliatsiia media: ryzyky i resursy sotsializatsii v suchasnykh umo-vakh [Media adjustment: risks and resources of socialization in modern conditions] *Zbirka materialiv V mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii "Sotsializatsiia i resotsializatsiia osobystosti v umovakh suchasnoho suspilstva" (SRPCMS)* 11–12 November 2016 Ukraine, Kyiv: 110–111. http://iris-psy.org.ua/publ/tz_0281.pdf.

12. Maksymenko, S.D., Zlyvko, V.L., Kuzikova S.B. (eds) (2015) *Osobystist u rozvytku: psykhologichna teoriia i praktyka: monohrafiia* [Personality in development: psychological theory and practice: monography]. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka.
13. Tatenko V.A. (1996) *Psykhohyia v subjektnom yzmerenyy: Monohrafiia*. [Psychology in the subject dimension: Monograph] Kyiv: Vydavnychi tsentr "Prosvyta".